

Tusculum

2019
SOLIN-12

Tusculum

12

Solin, 2019.

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Tonći Čićerić

Glavni urednik

Marko Matijević

Uredništvo

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Dino Demicheli
Josip Dukić
Arsen Duplančić
Miroslav Katić
Šime Marović
Dražen Maršić
Michael Ursinus

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Tisak

Jafra Print Solin

Naklada

500 primjeraka

Časopis je uvršten u podatkovne baze: ESCI (Emerging Sources Citation Index), DOAJ (Directory of Open Access Journals), AWOL (The Ancient World Online), Hrčak (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske).

Izdavanje časopisa novčano podupiru Grad Solin,
Ministarstvo znanosti i obrazovanja i Županija splitsko-dalmatinska.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

12

Solin, 2019.

Sadržaj

7-19	Nikola Cesarik	Viteški časnici i legijski centurioni (uz natpis CIL 3, 8736 iz Salone)
21-28	Silvia Bekavac	Rekonstrukcija karijere Tita Flavija Agrikole
29-33	Nenad Cambi	Ženska glava u kući u Paraćevim dvorima u Saloni
35-43	Ana Demicheli – Dino Demicheli	Dvije salonitanske stele kao spoliji na splitskom predjelu Pazdigrad
45-60	Dražen Maršić	Neka zapažanja i razmišljanja o izradi i funkciji elementa luka sa salonitanskom Tihom
61-84	Angela De Maria	Making borders – The Dalmatian «linea Nani» and the defence of Salona fort
85-99	Ivan Grubišić	Harambaša Galiot i doseljenici u Klis, Mravince i Vranjic
101-106	Milan Ivanišević	Oporuka župnika u Mravincima don Grge Peroša od 4. ožujka 1806.
107-118	Branko Metzger-Šober	San smrti
119-137	Mirko Jankov	»Drugi život« dvaju tradicijskih crkvenih napjeva <i>Puče moj (Prijekorâ)</i> u izvedbi <i>Vokalista Salone iz Solina</i>
139-160	Nada Topić	Nakladnička djelatnost Javne ustanove u kulturi Zvonimir Solin (1992. – 2018.)
161		Naputak suradnicima <i>Tusculuma</i>

Nikola Cesarik

Viteški časnici i legijski centurioni (uz natpis CIL 3, 8736 iz Salone)

Nikola Cesarik
Hrvatska akademija
znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i
društvene znanosti u Rijeci
Ružičeva 5
HR, 51000 Rijeka
ncesarik@gmail.com

Klaudijevim uvođenjem viteških milicija odvojene su karijere vitezova od karijera legijskih centuriona i primipilara te se napušta raniji sustav u kojemu se kao zapovjednici pomoćnih postrojbi javljaju bivši legijski centurioni i primipilari. No rijetki primjeri pokazuju da se u razdoblju od cara Klaudija nadalje ipak javljaju osobe koje su, uz legijski centurionat, obnašale i viteške milicije. S obzirom da jedan od tih natpisa potječe iz Salone (CIL 3, 8739), raspravlja se o tome je li viteška milicija obnašana nakon legijskoga centurionata ili je možda riječ o obrnutom slučaju.

Ključne riječi: rimska vojska, viteške milicije, legijski centurioni, Bovianum Undecumanorum

UDK: 930.27(497.583Solin)
355.1(398)

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 29. svibnja 2019.

Uvod

Vjerujem da će zvučati čudno ako kažem da se od gotovo dvije stotine natpisa rimskih vojnika s područja Salone i njezine okolice¹ svojim sadržajem posebno izdvaja fragmentarni natpis poznat po epigrafskoj referenci CIL 3, 8736.² I doista, na prvu se neće uvidjeti nikakva posebnost: riječ je o relativno loše sačuvanom spomeniku (sl. 1), podignutom u čast Kalpurinija Ma[---], prefekta pomoćne postrojbe (najvjerojatnije kohorte *I Lucensium*), prefekta još jedne pomoćne kohorte ili peregrinske zajednice,³ ali i legijskog centuriona, moguće u jednoj od legija smještenih u Dalmaciji (*legio VII* ili *XI Claudia Pia Fidelis*).⁴ I to je više-manje sve što se iz toga natpisa može iščitati, stoga se s pravom postavlja pitanje što je kod njega toliko specifično i zašto ga izdvajati među ostalim salonitanskim natpisima, pa čak i među svim natpisima rimskoga svijeta? Odgovor je jednostavan: riječ je o jednom od rijetkih natpisa iz čitava rimskog svijeta na kojemu je zabilježeno obnašanje funkcija legijskoga centuriona i

prefekta pomoćne postrojbe u periodu od cara Klaudija nadalje.

Gotovi svi autori koji su spominjali Kalpurnijev natpis jednoglasno su složni oko interpretacije smjera njegove karijere.⁵ Naravno, stvar bi trebala biti očita: na natpisu je spomenut legijski centurionat – položaj koji su mogli obnašati vitezovi, ali i obični rimski građani koji su napredovali kroz legionarsku ili pretorijansku karijeru.⁶ S druge strane, prefektura nad pomoćnom postrojbom bila je namijenjena vitezovima te je predstavljala prvi stupanj u karijernom sustavu *tres militiae equestres*.⁷ Stoga ne bi trebalo biti dvojbe koji je položaj hijerarhijski viši. Uostalom, legijski centurion, ako nije bio pripadnik I. kohorte (*primi ordines*), bio je niži časnik koji je pod svojim zapovjedništvom u idealnom slučaju imao oko 80 legionara. Prefekt auksilje pak bio je ne samo viši časnik, već i zapovjednik čitave postrojbe, koja je, ponovno idealistički, brojala oko 500 vojnika.⁸ Dakle, naočigled bi trebalo biti jasno da je

1 Referiram se na broj koji donosi I. Matijević 2011, str. 183.

2 O njemu je u ovom časopisu već pisao D. Demicheli 2016, str. 36-37, br. 2, sl. 2.

3 Na mogućnost prefektore nad peregrinskom zajednicom ukazuje P. Holder 1982, str. 83, koji to čak i izričito tvrdi; no to se ne može dokazati jer Kalpurnije je isto tako mogao biti i prefektom još jedne pomoćne kohorte (usp. D. Demicheli 2016, str. 36).

4 Usp. J. R. Summerly 1992, str. 19, no. 233.

5 PME 1, C 59; P. Holder 1982, str. 83; D. Demicheli 2016, str. 36-37; Ž. Miletić 2017, str. 33.

6 Usp. D. J. Breeze – B. Dobson 1969, str. 100-120 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 88-90]; B. Dobson 1974, str. 403-407 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 154-158].

7 Usp. H. Devijver 1989, str. 16-28.

8 O snazi i uređenju legija i pomoćnih postrojbi tijekom principata pregledno kod: L. Keppie 1998, str. 173-185.

Kalpurnije bio legijski centurion koji je napredovao u karijeri te je postavljen na zapovjedno mjesto prefekta pomoćne postrojbe.

No koliko smo sigurni da je stvarno bilo tako? Postoji li primjer koji nepobitno potvrđuje transfer direktno imenovanoga centuriona u sustav viteških milicija nakon Klaudijeve reorganizacije viteških karijera? Po svemu sudeći, takvoga primjera nema.

Slika 1
Natpis Kalpurija Ma[---], Arheološki muzej u Splitu,
inv. br. A 1274 (snimio: I. Matijević)

Materijali i metode

Da bih argumentirao ono na što želim ukazati, moram se prvenstveno osvrnuti na samu metodologiju rekonstrukcije vojničkih karijera temeljem epigrafskih spomenika, jer to se ne može raditi na temelju očiglednosti ili logike.⁹ Ono što se možda čini realnim ili logičnim, ne mora istovremeno biti i točno, a teorija se u tom smislu može potvrditi samo na osnovi činjenica. Dakle, za tvrdnju da je direktno imenovani centurion naknadno imenovan i prefektom pomoćne postrojbe nakon Klaudijeve reorganizacije viteških karijera, mora postojati primjer koji to nepobitno dokazuje, na temelju kojega će se ta tvrdnja moći i prihvatiti kao točna. Posljedično, nepostojanjem temeljnog dokaza male su vjerojatnosti i za prihvaćanje hipoteze. U pogledu direktno imenovanih centuriona iz viteškoga staleža čija se karijera datira u period od cara Klaudija nadalje, dokaz za tako nešto može se pronaći samo ako postoji jasno zabilježeni primjer u kojemu je:

1. legijski centurionat spomenut na prvom mjestu, prva milicija na drugom, dok je iza njih spomenut superiorniji položaj: primjerice druga milicija (nakon nje eventualno i treća), prokuratela i sl.

2. legijski centurionat spomenut na zadnjem mjestu, prva milicija prije njega, dok je ispred nje zabilježen superiorniji položaj (ili više njih).

No najprije valja razlikovati dva primarna tipa centuriona: (1) obične rimske građane koji su na taj položaj došli iz redova legije ili postrojbi grada Rima te (2) direktno imenovane centurione iz viteškoga staleža.¹⁰ Prva se skupina može lako detektirati po navodu obnašanja nižih položaja u legiji (*milites gregarii, immunes et principales*) ili postrojbama grada Rima, dok drugoj skupini pripadaju oni centurioni na čijim su natpisima, uz legijski centurionat, zabilježeni samo položaji namijenjeni vitezovima (*praefectus fabrum, praefectus cohortis, tribunus cohortis, tribunus militum legionis, praefectus alae*). Teoretski bi se moglo pomišljati i da su neki centurioni iz druge skupine na taj položaj došli nakon dužega staža u redovima legije, ali da na svojim natpisima nisu spomenuli položaje ispod centurionata, no uzimanje u obzir takve teorije odvodi raspravu u nedogled i nedokazivo potenciranje. U okvirima metodologije znanstvenoga istraživanja možemo raspravljati samo na osnovi nepobitnih činjenica, a u ovom slučaju to je isključivo sadržaj natpisa, a ne i nešto

9 O hijerarhiji rimske vojske: A. von Domaszewski 1908 (za drugo izdanje s komentarima B. Dobsona usp. A. Domaszewski 1967). O raznim aspektima centurionskih i viteških karijera: E. Birley 1988. O centurionima i primipilarima: B. Dobson 1974; B. Dobson 1978; B. Dobson 2000 (usp. posebno i Dobsonove radove u: D. J. Breeze – B. Dobson 1993). O viteškim milicijama: H. Devijver 1989; H. Devijver 1992; H. Devijver 1995; S. Demougin 1988, str. 275-392.

10 Usp. B. Dobson 1970, str. 100 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 202]; B. Dobson 1974, str. 403-407 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 154-158]; B. Dobson – D. J. Breeze 1969, str. 100-117 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 88-105].

što je na njemu moglo, ali iz nekog razloga možda i nije bilo navedeno.

Druga važna činjenica odnosi se na datiranje karijera samih centuriona. S obzirom da je sustav viteških milicija bila Klaudijeva inovacija,¹¹ kojom je car odvojio karijere vitezova od karijera centuriona-primipilara,¹² jasno je da se u ranijim periodima javljaju centurioni i primipilari koji su bili imenovani zapovjednicima pomoćnih postrojbi, ali i *vice versa*.¹³ Te primjere ne treba miješati s karijerama vitezova koji su ušli u sustav milicija ili u legijski centurionat nakon Klaudijeve reforme viteških karijera.

Treća se činjenica odnosi na podatke o obnašanju municipalnih dužnosti, jer one mogu uputiti na pogrešan ključak o smjeru nečije karijere. Naime, obnašanje municipalnih dužnosti ne mora biti navedeno u pravilnom redosljedu nečije sveukupne karijere, jer ono se u mnogim slučajevima odvajalo od slijeda vojne karijere. Drugim riječima, ako na natpisu stoji redosljed: *centurio legionis – praefectus cohortis – Ilvir – Ilvir quinquenallis*, ne mora nužno značiti da je riječ o osobi koja je prvo bila centurion legije, pa prefekt kohorte, a zatim i douvir te kvinkvenalni duovir; jer njegova je vojna karijera mogla biti navedena u silaznom redosljedu (prefekt kohorte pa centurion legije), da bi se na kraju vojne karijere krenulo s navodom kasnijih municipalnih dužnosti koje su pak mogle biti navedene u proizvoljnom redosljedu.¹⁴ Na isti su se način na prvom mjestu mogle navesti municipalne dužnosti, nakon kojih bi uslijedila vojna karijera u uzlaznom redosljedu, i to bez obzira što su u nekim slučajevima municipalne dužnosti uslijedile nakon vojne karijere.¹⁵ Dakle, za sigurnu rekonstrukciju same vojne karijere valja posjedovati navod barem tri hijerarhijski

različita položaja; dok se municipalne dužnosti, u slučaju manjkavosti tih podataka, ne mogu koristiti kao isključujući ili odlučujući argument.

Pregledavajući dostupnu građu uspio sam izdvojiti tek deset primjera datiranih u period od cara Klaudija nadalje u kojima su legijski centurioni obnašali i položaje u sustavu viteških milicija (uključujući i Kalpurnija).¹⁶ Radi lakše preglednosti njihove sam primjere podijelio u tri tablice. Tako su u prvoj tablici prikazani primjeri s nesigurnim slijedom službe, s obzirom da u njima nije naveden niti jedan superiorniji položaj. U drugoj se tablici nalaze primjeri s navedenim superiornijim položajem na osnovi kojih se može sa sigurnošću odrediti slijed karijere. U trećoj se pak tablici nalazi izolirani primjer običnoga vojnika koji je napredovao do centurionata u legiji te je, nakon što je zadovoljio uvjet za pristupanje viteškom staležu, imenovan i zapovjednikom pomoćne postrojbe.¹⁷

Rasprava

U primjeri iz tablice I (br. 1-5) ne postoji ni jedan položaj koji bi potvrdio transfere iz legijskoga centurionata na položaj viteške milicije. U primjerima 2-4, centurionat je spomenut na prvom mjestu, dok je prva milicija zabilježena nakon njega, s tim da je [---] *Marcellus* (br. 4) između legijskoga centurionata i prefektore nad pomoćnom postrojbom obnašao i prefekturu nad peregrinskom zajednicom Mezeja, a vjerojatno i Dezidijata. Na osnovi primjerâ br. 2-4 naočigled se može činiti da su karijere zabilježene u uzlaznom redosljedu, jer centurionat je uvijek zabilježen na prvom mjestu, dok je prefektura spomenuta naknadno. No kod Kalpurnija (br. 1) i L. Vokonija Paula

11 Suet. *Claud.* 25.1; H. Devijver 1989, str. 16-28.

12 B. Dobson 1974, str. 399-400 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 150-151].

13 Popis vidi kod: P. Holder 1980, str. 246-248, E 42-61.

14 Usp. primjere: CIL 11, 5028, 5959, 6057, 6123.

15 E. Birley 1989, str. 151.

16 U obzir su uzeti samo oni natpisi na kojima su zabilježene osobe koje su tijekom svoje karijere obnašale viteške milicije i legijski centurionat. Dobar dio natpisa zabilježili su i P. Holder 1980, str. 252-253; B. Dobson 1972, str. 196 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 189] te S. Demougin 1988, str. 389. Dodatno pregledavanje natpisa učinjeno je putem epigrafske baze Clauss – Slaby (<http://www.manfredclauss.de>).

17 Ovdje valja podsjetiti i na natpis CIL 5, 7007 iz Torina (*Augusta Taurinorum*) podignut u čast Gaja Valerija Klemeta, primipilara kojemu su spomenik podigli *decuriones alae Gaetulorum quibus praefuit bello Iudaico sub divo Vespasiano Augusto patre*. S obzirom da na natpisu nije direktno navedeno da je Klement bio *praefectus alae Gaetulorum*, kao i zbog činjenice da je riječ o zapovjedništvu u jeku Prvoga rimsko-židovskog rata, Domaszewski je smatrao da je riječ o izvanrednom zapovjedništvu te da je Klement stoga bio imenovan kao *praepositus alae* (A. von Domaszewski 1908, str. 116). S druge strane, Dobson je takvo mišljenje doveo u pitanje, naglasivši i mogućnost da je primipilat uslijedio nakon zapovjedništva nad alom (B. Dobson 1978, str. 213, Nr. 90). Devijver pak navodi smjer: *primipilaris – praefectus alae Gaetulorum* (PME 2, V 8) pozivajući se na natpis CIL 11, 5744; no tu je riječ o fragmentu s pretpostavljenim i krajnje diskutabilnim sadržajem, zbog čega se on ne može uzimati kao dokaz. Relativno nedavno u Torinu je otkriven još jedan natpis sa spomenom Gaja Valerija Klementa (AE 1995, 686), a na njemu je on referiran samo kao *primipilaris legionis III Cyrenaicae*, čime je otkriveno u kojoj je legiji Klement služio. S obzirom da je veksilacija legije *III Cyrenaica* sudjelovala u gušenju Prvoga židovskog ustanka (usp. E. Ritterling 1924-1925, col. 1509), ipak se čini da se konstrukcija *quibus praefuit bello Iudaico* odnosi na izvanredno imenovanje uzrokovano ratnom situacijom, a među potencijalnim objašnjenjima javlja se i mogućnost da je riječ o zapovjedništvu nad jednim dijelom ale *Gaetulorum*, pridruženom veksilaciji legije *III Cyrenaica* (usp. interpretaciju u AE 1995, 689), što bi objasnilo zašto su spomenik podigli samo dekurioni, a ne i čitava *ala Gaetulorum* (usp., primjere, natpis AE 1966, 124, gdje svom bivšem zapovjedniku spomenik podiže čitava *ala Aureana Hispanorum I*). S obzirom na sve navedeno, vidljivo je da je rekonstrukcija Klementove karijere nesigurna i podložna različitim interpretacijama zbog čega ona u ovom slučaju ne može služiti kao dokaz pri bilo kakvoj argumentaciji.

(br. 5) prvo su zabilježene dvije sukcesivne prefekture nad pomoćnom postrojbom, a zatim i legijski centurionat. Ta dva primjera dokazuju da su se karijere navodile na oba načina – kako u uzlanom, tako i u slizanom redoslijedu.

U primjerima iz tablice I nije zabilježen ni jedan superiorniji položaj koji bi potvrdio da je legijski centurionat prethodio prefekturi pomoćne postrojbe. Da je kojim slučajem na bilo kojem od tih natpisa, posebice u primjerima 2-4, nakon prefekture zabilježen tribunat u legiji, prefektura nad alom ili prokuratela, bilo bi jasno da su direktno imenovani legijski centurioni naknadno bili transferirani u sustav viteških milicija. Dakle, ne postoji ni jedan primjer koji može dokazati hipotezu o transferu direktno imenovanoga legijskog centuriona u sustav viteških milicija. Naprotiv tomu, postoje primjeri koji ga direktno opovrgavaju (tablica II, br. 6-9).

Nakon obnašanja prefekture nad kohortom *VI Brittonum* L. Terencije Ruf (br. 6) imenovan je centurionom legije *I Minervia Pia Fidelis* te odlikovan za zasluge u jednom od Trajanovih dačkih ratova. Nakon toga imenovan je kao *primus pilus legionis XV Apollinaris*, što mu je posljedično omogućilo i obnašanje tribunata u postrojbama grada Rima (*tribunus cohortis II vigilum*).

T. Poncije Sabin (br. 7) klasičan je primjer centuriona koji je dosegao primilat i sve privilegije koji s njim dolaze, no prije nego što je postao legijskim centurionom služio je kao *praefectus cohortis I Pannoniorum et Dalmatarum equitatae civium Romanorum*. Čak je dosegao i drugu miliciju na položaju *tribunus militum legionis VI Ferratae*, gdje sudjeluje i u Trajanovu Partskom ratu te biva nagrađen *s hasta pura, vexillum* te *s corona muralis*.¹⁸ No nakon tribunata u legiji *VI Ferrata*, Poncije ne nastavlja karijeru u sustavu viteških milicija, već s tog položaja odlazi k dva sukcesivna centurionata u legijama *XXII Primigenia* i *XIII Gemina*. Nakon toga biva promoviran kao *primus pilus legionis III Augustae* te imenovan i izvanrednom funkcijom prepozita veksilacije od 3000 vojnika iz legija *VII Gemina*, *VIII Augusta* te *XXII Primigenia* koje je poveo u *expeditio Britannica*. Status primipilara mu je posljedično omogućio i obnašanje sukcesivnih tribunata u postrojbama grada Rima, a nakon što je po drugi put imenovan primipilom

(*primus pilus bis*) postao je i prokurator provincije Narbonske Galije.¹⁹

Karijera T. Marcija Ticijana (br. 8) zabilježena je na grčkom natpisu iz Balbure u Likiji, a njome je sam Ticijan komemorirao svog sina T. Marcija Deiotarijana (PME 2, M 27), tribuna legije *XXII Primigenia*. Na natpisu je u jasnom redoslijedu zabilježeno da je Ticijan bio *ἐπάρχος σπειρῶν* (*praefectus cohortium*), zatim *χειλίαρχος λεγιῶνων β'* (*tribunus legionum duarum*) te naposljetku i *πριμοπειλάιος* (*primus pilus*).²⁰

Navedenim primjerima valja pridodati i onaj G. Sulpicija Ursula (br. 9), čija je karijera započela položajem prefekta postrojbe asturskih »saveznika« (*praefectus symmachiariorum Asturum*) tijekom jednoga od dačkih ratova, nakon čega je stupio na položaj centuriona legije *I Minervia pia fidelis*, da bi zatim bio transferiran i prema centurionatim postrojbi grada Rima (*centurio cohortis XII urbanae – centurio cohortis VIII praetoriae*). Vrhunac karijere, pak, doživljava obnašanjem primipilata u legiji *XXII Primigenia* te imenovanjem na položaj prefekta tabora legije *III Augusta*.²¹

Primjeri L. Terencija Rufa (br. 6), T. Poncija Sabina (br. 7), T. Marcija Ticijana (br. 8) te G. Sulpicija Ursula (br. 9) direktni su primjeri transfera iz sustava viteških milicija u legijski centurionat s jasnim ciljem dostizanja primipilata. T. Poncije Sabin je čak dosegao i drugu miliciju na položaju tribuna legije *VI Ferrata*, da bi svoju karijeru okrenuo prema legijskom centurionatu, što mu je omogućilo obnašanje primipilata te tribunata u postrojbama grada Rima, što nikada ne bi postigao da je ostao u sustavu viteških milicija. Slično je bilo i s T. Marcijem Ticijanom, koji je nakon više prefektura nad pomoćnom kohortom (*militia prima*) čak dva puta obnašao i tribunat u legiji (*militia secunda*), da bi naposljetku krenuo karijerom legijskog centuriona te dosegao primipilat.

S druge strane, jedini primjer transfera iz legijskoga centurionata u sustav viteških milicija koji se eventualno može pripisati klaudivskom/postklaudivskom periodu, nalazi se na natpisu Kvinta Etuvija Kapreola (tablica III, br. 10).²² No tu nije riječ o hereditarnom vitezu koji je pristupio legijskom centurionatu, već o običnom rimskom

18 O tim odličjima usp. V. A. Maxfield 1981, str. 76-86.

19 Usp. S. S. Frere 2000, str. 24; D. J. Breeze – B. Dobson – V. Maxfield 2012, str. 18.

20 Usp. PME 2, M 33.

21 Usp. B. Dobson – D. J. Breeze 1969, str. 122-124 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 110-112]; D. Dobson 1978, str. 271-272, Nr. 156; PME 2, str. 765-766 = PME 4, S 88 bis; J. R. Summerly 1992, str. 123-126, no. 1457.

22 Breeze i Dobson, doduše, smještaju njegovu karijeru u period od Tiberijeva do Klaudivijeva principata (D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 90) dok ga Holder smješta među primjere iz Klaudivijeva-Neronova doba (P. Holder 1980, 252, E 99). Gledajući samo natpis, spomenik se ne može preciznije datirati, no njegova se ara na osnovi stilskih karakteristika općenito datira u flavijski period (usp. Lupa 13902, gdje je, uz fotografije spomenika, priložen i popis ostale relevantne literature).

Br.	Ime	Natpis	Mjesto pronalaska	Referenca
1	Calpurnius Ma[---]	<i>[---] Calp[urnio ---] / [f(ilio)] Tro(mentina) Ma[---] / [pr]aef[e]cto [coh(ortis)] / [I] L[u]cen[sium] / [pr]aef[e]cto [---] / [---] ce[n]turi[o]ni le[g(ionis)] / [---] an[nor]um [---] / [---] C[---]TA[---] / [---]EN[---] / [si]bi [et] fi[l]io</i>	Salona	CIL 3, 8736
2	M. Lucretius Peregrinus	<i>D(is) M(anibus) / M(arco) Lucretio / Quir(ina) Peregrino / 7(centurioni) leg(ionis) I Miner(viae) P(iae) F(idelis) / item leg(ionis) III Cyrenaicae / praef(ecto) cohort(is) IIII Ling(onum) / dec(urioni) Tarrac(onensium) adlecto / Lucret(ia) Eucarpia / patrono indul/gentissimo</i>	Tarraco	AE 1961, 330
3	M. Magius Opsequens	<i>M(arco) Magio L(uci) f(ilio) / Pom(ptina) Opsequenti / 7(centurioni) leg(ionis) XI C(laudiae) P(iae) F(idelis) praef(ecto) / coh(ortis) prim(ae) Hispan(orum) / huic ordo ladestin(us) / ornamenta Ilvir(alia) / et quinqennal(icia) / decrevit / Eu[t]ychus libert(us) // L / M / huic</i>	Iader	K. A. Giunio – N. Cesarik – D. Štrmelj 2018, str. 201-206, br. 2, sl. 8-11
4	[---] Marcellus	<i>[Imp(eratori) Caesa]ri Vespasia[no] / [Aug(usto) pont(ifici)] max(imo) trib(unicia) potes[t(ate) VI] / [co(n)s(uli) VI design(ato)] VII imp(eratori) XIII p(atri) p(atriciae) c(ens(ori))] / ex testam[ento] / [---] Marcelli 7(centurionis) leg(ionis) XI Cl[aud(iae)] / [P(iae) Fidelis] praef(ecti) civitatis Maeze[ior(um)] / [praef(ecti) civitat(is) Daesit]iatium praef(ecti) c(o)hor(tis) III Alp[inor(um)] / [praef(ecti) c(o)hor(tis) II Varc]ianorum Ilvir(i) i(ure) d(icundo) quinqu[enn(alis)] / [patr]oni coloniae</i>	Bovianum Undecumanorum	CIL 9, 2564; PME 2, M 78 bis
5	L. Voconius Paullus	<i>L(ucio) Voconio L(uci) f(ilio) / Quir(ina) Paullo aed(ili) q(uaestori) / Ilvir(o) VI flam(ini) Romae / divorum et Augg(ustorum) / praef(ecto) coh(ortis) I Lusitan(orum) [et coh(ortis)] / I Vettonum [c(enturioni)] leg(ionis) III I[talicae] / ob causas [utilitates]q(ue) publi/cas apud ordin(em) [ampliss(imum)] / fideliter et const[anter] / defensas legat[ione qua gr]/[atuita] Romae pro r(e) p(ublica) sua funct(us) est] / Lib(eralitas) Iul(ia) / Ebor(a) / publice in foro</i>	Ebor(a)	CIL 2, *18 = HEp 1994, 1057 = HEp 2005, 439

Tablica I

Direktno imenovani centurioni koji su obnašali viteške milicije, s nesigurnim slijedom službe

Br.	Ime	Natpis	Mjesto pronalaska	Referenca
6	L. Terentius Rufus	<i>L(ucio) Terentio / M(arci) f(ilio) Quir(ina) Rufo / praef(ecto) coh(ortis) VI Britto(num) / 7(centurio) leg(ionis) I M(inerviae) P(iae) F(idelis) don(is) don(ato) ab / Imp(eratore) Traiano bell(o) Dac(ico) / p(rimo) p(ilo) leg(ionis) XV Apoll(inaris) / trib(un)o coh(ortis) II vig(ilum) / d(ecreto) d(ecurionum)</i>	Bracara Augusta	CIL 2, 2424
7	T. Pontius Sabinus	<i>T(ito) Pontio T(iti) f(ilio) Pal(atina) / Sabino / p(rimo) p(ilo) II proc(uratori) provinc(iae) / Narb(onensis) IIIIvir(o) i(ure) d(icundo) quinq(uennali) / flamin(i) et patron(o) / municipi(i) / Valeria L(uci) f(ilia) Procula / uxor / I(ocus) d(atus) d(ecreto) d(ecurionum) // T(itus) Pontius T(iti) f(ilius) Pal(atina) Sabinus / praef(ectus) coh(ortis) I Pann(oniorum) et Dalmat(arum) / eq(uitatae) c(ivium) R(omanorum) trib(unus) mil(itum) leg(ionis) VI Ferrat(ae) / donis donatus expeditione Par(thica) a divo Traiano hasta pura / vexillo corona murali 7(centurio) leg(ionis) XXII / Primig(eniae) 7(centurio) leg(ionis) XIII Gemin(ae) primus pi(lus) leg(ionis) III Aug(ustae) praepositus vexilla/tionibus mil(i)ari(i)s tribus expedi(tione) Brit(t)annica leg(ionis) VII Gemin(ae) / VIII Aug(ustae) XXII Primig(eniae) trib(unus) coh(ortis) III / vig(ilum) coh(ortis) XIII urb(anae) coh(ortis) II praet(oriae) / p(rimus) p(ilus) II proc(urator) provinc(iae) Narbonens(is) / IIIIvir i(ure) d(icundo) quinq(uennalis) flamen patron(us) / municipi(i)</i>	Ferentinum	CIL 10, 5829
8	T. Marcus Titianus	<i>[B]αλβουρέων / ή βουλή κα[ι] / ό δήμος έ[τει]/μ[η]σεν T. M[άρ]/χιον Κουιρ[ει]/να Δηιοταρι/ανόν χειλία[ρ]/χον λεγιών[ς] / [κ]β' Πρεμιγενε[ί]/ας υιον Μαρκί/ου Τιτιανού έ/πάρχου σπειρών / χειλιάρχου λε/γιώνων θ' πρει/μπειλου / κτίστου / τής πόλεως</i>	Balbura	IGR 3, 472 = AE 1899, 176; PME 2, M 33
9	G. Sulpicius Ursulus	<i>G(aio) Sulpicio Ursulo / praef(ecto) symmachi/ariorum Asturum / belli Dacici 7(centurioni) leg(ionis) / I Minerviae P(iae) F(idelis) / 7(centurioni) coh(ortis) XII urba/nae 7(centurioni) coh(ortis) IIII / praetoriae p(rimo) p(ilo) / leg(ionis) XIII praef(ecto) / leg(ionis) III Aug(ustae) / G(aius) Sulp(icius) Afr(icanus) pos(uit)</i>	Ujo	AE 1935,12

Tablica II

Vitezovi koji su nakon obnašanja milicije transferirani prema legijskom centurionatu

Br.	Ime	Natpis	Mjesto pronalaska	Referenca
10	Q. Etuvius Capreolus	<i>Q(uintus) Etuvius Sex(ti) f(ilius) / Vol(tinia) Capreolus / domo Vienna / miles leg(ionis) IIII Scyt(hicae) ann(os) IIII / eques ann(os) X cent(urio) ann(os) XXI / praef(ectus) coh(ortis) II Thrac(um) in Germ(ania) / ann(os) V vixit ann(os) LX t(estamento) f(ieri) i(ussit) / arbitratu / libertor(um) idemque heredum / vivi fec(erunt) patrono et sibi / Illus IIIIIvir Epigonus / Secundus Illyricus / Heracla</i>	Aquileia	ILS 9090 = AE 1902, 41

Tablica III

Primjer napredovanja kroz niže položaje u legiji do legijskoga centurionata te tranfera u sustav viteških milicija

građaninu koji je nakon 14 godina službe kao vojnik i konjanik imenovan centurionom legije *IIII Scythica*, te je kao takav služio dodatnih 21 godinu. U određenom je trenutku promoviran u viteški stalež, na osnovi čega biva imenovan prefektom kohorte *II Thracum* u Germaniji. Iako ostaje upitno kada se točno dogodio transfer iz legijskoga centurionata u prefekturu nad pomoćnom jedinicom, ako i pretpostavimo da se on dogodio u klaudivskom/postklaudivskom dobu, i dalje je riječ o presedanu koji ne dokazuje transfer hereditarnoga viteza, već običnoga građanina promovirana u viteški stalež na osnovi imetka stečena kroz vojnu službu.

Rezultati

Dakle, prema navedenim primjerima, na osnovi selektiranja karijera iz perioda od cara Klaudija nadalje, u kojima se javlja legijski centurionat i viteška milicija, mogu se iznijeti slijedeće opservacije:

1. U pet je primjera (tablica I) evidentirano obnašanje legijskoga centurionata i viteške milicije na kojima nisu zabilježeni superiorniji ili inferiorniji položaji. U tri je primjera legijski centurionat spomenut na prvom mjestu, nakon čega se javlja podatak o viteškoj miliciji (br. 2-4), dok je u dva primjera obrnuto (br. 1, 5). Ni u jednom od navedenih primjera ne može se dokazati koji je položaj prethodio drugom. Ni na jednom natpisu nije naznačeno da je osoba promovirana u legijski centurionat iz nižih redova legije, prema čemu je

najvjerojatnije riječ o hereditarnim vitezovima koji su direktno promovirani u legijski centurionat.²³

2. U četiri je primjera jasno zabilježen slučaj transfera iz sustava viteških milicija u legijski centurionat (tablica II). U dva su primjera obnašane *militia prima* i *militia secunda*, nakon kojih je uslijedio legijski centurionat i primipilat (br. 7-8). U dva je primjera zabilježena *militia prima*, nakon koje je uslijedio legijski centurionat i primipilat (br. 6, 9). U dva je primjera zabilježen tribunat u postrojbama grada Rima (br. 6-7), a u jednom i prokuratela (br. 7). Sva četiri primjera jasni su pokazatelji transfera hereditarnih vitezova iz sustava viteških milicija u legijski centurionat u razdoblju od cara Klaudija nadalje.

3. Ako se transfer iz legijskoga centurionata u prefekturu nad pomoćnom postrojbom u slučaju Kv. Etuvija Kapreola dogodio u klaudivskom/postklaudivskom periodu, onda je u jednom primjeru zabilježen jasan transfer iz legijskoga centurionata na položaj viteške milicije (br. 10). No tu nije riječ o hereditarnom vitezu, već o običnom vojniku koji je napredovao do legijskoga centurionata, nakon čega je promoviran u viteški stalež te stupio u sustav viteških milicija. Taj primjer može uputiti na to da su u tom periodu obični građani, koji su stupili u legije kao obični vojnici te napredovali do centurionata, mogli biti promovirani u viteški stalež te posljedično i stupiti u sustav viteških milicija. No što se tiče hereditarnih vitezova, transfer iz legijskog centurionata u sustav viteških milicija,

23 Naravno, uvijek postoji mogućnost da eventualni raniji položaji iz nekoga nepoznatog razloga nisu navedeni na natpisima, no uvažavanjem takvih pretpostavki dovodimo raspravu u nedogledno potenciranje.

nakon Klaudijevih vojnih reformi, za sada nije potvrđen niti jednim sigurnim dokazom.²⁴

Analizirajući jasne primjere transfera iz legijskoga centurionata u sustav viteških milicija tijekom perioda od cara Klaudija nadalje i *vice versa*, vidljiva su dva jasna obrasca. U prvom je najvjerojatnije riječ o hereditarnim vitezovima koji su stupili u sustav viteških milicija, ali su iz određenoga razloga krenuli ka legijskom centurionatu. U drugoj je pak skupini riječ o građaninu koji je kao obični vojnik stupio u legiju, došao do legijskoga centurionata, zadovoljio uvjete viteškoga cenza te naposljetku i stupio u sustav viteških milicija.

Dakle, nakon Klaudijeve reforme viteških karijera, hereditarni su vitezovi imali dvije opcije za vojnu karijeru: krenuti putem viteških milicija ili putem legijskog centurionata. Po prvoj opciji očito je da se naknadno moglo krenuti i prema legijskom centurionatu, a po drugoj opciji čini se da nije bilo mogućnosti transferirati se u sustav viteških milicija.

Obični građani nisu imali previše opcija: oni su mogli pristupiti karijeri legionara ili pretorijanca te su, nakon poduže karijere na nižim položajima, mogli dobiti i priliku za obnašanje legijskoga centurionata. Ako su tijekom svoje karijere zadovoljili kriterije viteškoga cenza, čini se da za njih nisu vrijedile restrikcije kao u slučaju hereditarnih vitezova, već je njima, kao novopečenim pripadnicima viteškoga staleža, vjerojatno bilo omogućeno krenuti putem viteških milicija.²⁵ No za sada je riječ o izoliranom slučaju s upitnom datacijom samoga transfera, pa nije jasno je li to bila samo izvanredna praksa, a s obzirom da je riječ o vrlo ranom primjeru čini se da su se takve karijerne mogućnosti vrlo brzo i ukinule. Dapače, na osnovi ostalih natpisa vidljivo je da je legijskim centurionima glavni karijerni cilj bio primipilat te sav prosperitet koji je on donosio.²⁶

Sudeći prema dostupnoj epigrafskoj građi, u primjerima iz tablice I, gdje je samo zabilježeno obnašanje centurionata i viteških milicija u periodu od cara Klaudija nadalje, najvjerojatnijim se čini kako je riječ o hereditarnim vitezovima koji su tijekom svoje karijere obnašali viteške milicije i legijski centurionat. Bazirajući se na analognim primjerima hereditarnih vitezova koji su obnašali iste

položaje (br. 6-9), čini se da su svi odreda prvo stupili u sustav viteških milicija, da bi naknadno krenuli putem legijskog centurionata.

Dakle, analizirajući jasne primjere te ostavljajući po strani nedokazive pretpostavke, čini se da su transferi hereditarnih vitezova iz sustava viteških milicija u legijski centurionat od Klaudijeva principata nadalje bili mogući isključivo jednosmjerno, i to upravo u suprotnom smjeru nego što bi nalagala logika. Transferi su očito bili mogući samo iz viteških milicija u legijski centurionat, ali – kako se to za sada čini – ne i obratno. Izuzetak transfera iz legijskoga centurionata u sustav viteških milicija odnosio se samo na slučajeve kada su obični građani, koji su stupili u legije na nižim položajima, napredovali do legijskoga centurionata te posljedično i stekli uvjete za ulazak u viteški stalež. S obzirom da nije bila riječ o hereditarnim vitezovima već o običnim građanima, oni su ulaskom u viteški stalež vjerojatno dobili ista ona prava koja su prvi imali po rođenju. Za sada je riječ o presedanu koji je možda uzrokovalo društveno napredovanje osobe koja na početku svoje karijere nije posjedovala prava izbora namijenjena mladim vitezovima, no čini se da je promoviranjem u viteški stalež, nakon dužega vojnog staža, taj građanin dobio pravo izbora koji su neki imali na samom početku svoje karijere. Po svemu sudeći, takva se praksa zadržala samo u kratkom periodu.

Nakon ovih spoznaja, moram se vratiti na osobe iz tablice I (br. 1-5) te zaključiti da su svi, kao pripadnici viteškoga staleža, najvjerojatnije stupili u sustav viteških milicija nakon kojega su direktno transferirani u legijski centurionat. To znači da je *Calpurnius Ma[---]*, kao relativno mladi vitez, najvjerojatnije stupio u sustav viteških milicija na položaju prefekta kohorte *I Lucensium*, nakon čega možda ponovno obnaša prvu miliciju na položaju prefekta nama nepoznate kohorte (ili je imenovan prefektom peregrinske zajednice), da bi kasnije svoju karijeru nastavio na položaju legijskoga centuriona, moguće u jednoj od legija smještenih u Dalmaciji.²⁷

Jednako tako, dotični *[---] Marcellus*, čija je karijera – po mom mišljenju – bila navedena retrogradno, svoju je karijeru najvjerojatnije započeo na položaju prefekta kohorte

24 Takvo se što može dokazati samo ako se pojavi natpis koji svjedoči o redosljedu *centurio legionis – praefectus cohortis – tribunus legionis vel cohortis milliariae*, ili tomu slično.

25 Naravno, ako se transfer iz legijskoga centurionata u prefekturu nad pomoćnom postrojbom u slučaju Kv. Etuvija Kapreola (br. 10) dogodio u klaudivskom/postklaudivskom periodu. Ako se dogodio prije reforme, moguće je da se, nakon nje, takvi transferi nisu mogli dogoditi.

26 B. Dobson 1972, str. 203 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 196].

27 S obzirom da je njegova karijera evidentno krenula nakon Klaudijeve reforme viteških karijera (usp. P. Holder 1980, str. 83; str. 252, E 252), rekao bih da je izglednije da je Kaplurnije bio centurion legije *XI Claudia Pia Fidelis*, budući da legija *VII Claudia Pia Fidelis* ranije napušta Dalmaciju. Kao posljedica tog, na dalmatinskim se natpisima znatno češće javljaju centurioni XI. legije. Za centurione VII. legije v. D. Tončinić 2011, str. 208-209; za centurione XI. legije: N. Cesarik – M. Glavičić 2018.

Il Varcianorum,²⁸ da bi – moguće zbog nedostatka mjesta na drugoj miliciji – ponovio prvu miliciju na položaju prefekta kohorte *III Alpinorum*. Nakon toga su uslijedile prefekture nad peregrinskim zajednicama, za koje smatram da su bile odvojene, odnosno da je Marcel obnašao dvije sukcesivne prefekture nad peregrinskim stanovništvom dalmatinskoga dijela Ilirika.²⁹

Dodatak: *coloniae Bovianum Vetus et alterum cognomine Undecumanorum* (Plin *HN* 3.107)

Na kraju, iz analize natpisa na kojima je zabilježeno obnašanje legijskoga centurionata i viteških milicija nakon Klaudijeve reforme viteških karijera, moram se vratiti i na jedno zanimljivo pitanje vezano za vrijeme osnutka kolonije *Bovianum Undecumanorum*. Na osnovi Marcelova natpisa (br. 4), gdje je zabilježeno da je bio centurion legije *XI Claudia Pia Fidelis*, Mommsen je povezo navod Plinija Starijeg o *coloniae Bovianum Vetus et alterum cognomine Undecumanorum* (Plin. *HN* 3.107) s Higinovim podatkom *hoc comperi in Samnio, uti quos agros veteranis divus Vespasianus adsignaverat*,³⁰ zaključivši pri tome da je Vespazijan naselio veterane XI. legije na području Bovijana u Samniju te osnovao koloniju *Bovianum Undecumanorum*.³¹ No njegov je prijedlog naknadno odbacio Keppie smatrajući vjerojatnijim da je Cezar bio taj koji je u *Bovianum* naselio veterane svoje XI. legije, zbog čega je kolonija dobila ime *Bovianum Undecumanorum*.³² No

Keppiejev je zaključak prvenstveno bio utemeljen na ustaljenom mišljenju da je *Marcellus* prvo obnašao položaj centuriona legije *XI Claudia Pia Fidelis* te da je karijeru završio kao prefekt kohorte *III Alpinorum*,³³ a to su zaključili i svi ostali istraživači koji su se dotakli Marcelova slučaja.³⁴ No, kako to pokazuju gore navedeni primjeri, prvenstveno oni L. Terencija Rufa (br. 6), T. Poncija Sabina (br. 7), T. Marcija Tacijana (br. 8) te G. Sulpicija Ursula (br. 9), čini se da su se transferi hereditarnih vitezova iz sustava viteških milicija u legijski centurionat u periodu od cara Klaudija nadalje činili isključio jednosmjerno, odnosno samo iz sustava viteških milicija u legijski centurionat.³⁵ Dakle, kako je to još utvrdio Dobson, dostupna građa upućuje na zaključak da transferi iz viteških milicija u legijski centurionat nakon Klaudijeve reforme viteških karijera možda jednostavno nisu bili dopustivi.³⁶

Stoga, ako podrobnije analiziramo Marcelov natpis, čini se izvjesnim da je vrhunac njegove vojne karijere bio centurionat u legiji *XI Claudia Pia Fidelis*, čime veza između kolonije *Bovianum Undecumanorum* i same XI. legije počinje stajati na znatno čvršćoj osnovi. Dapače, rekao bih da je izgledno da je Mommsen bio u pravu te da je ipak Vespazijan bio taj koji je na područje Bovijana naselio veterane XI. legije, zbog čega se novoosnovana kolonija prozvala *Bovianum Undecumanorum*. Jedan od ključnih ljudi u tom postupku vjerojatno je bio i sam *Marcellus*, koji je na osnovi svog statusa postao i patronom novoosnovane kolonije.³⁷

28 O čitanju toga sadržaju na Marcelovu natpisu usp. N. Cesarik – M. Glavičić 2018, str. 129.

29 Na njegovu je natpisu naznačeno da je bio *praefectus civitatis Maezeiorum*; dakle, korištenjem konstrukcije u jedini jasno je naznačeno da je riječ o prefekturi nad jednom zajednicom. Nakon toga slijedi lakuna u natpisu, a sadržaj *IATIUM* redovno se restituira kao *[Daesit]iatium*, odnosno kao *[et civit(atis) Daesit]iatium*, kako je to još predložio Mommsen. No mišljenja sam da su te dvije prefekture bile odvojene i to iz jednostavnoga razloga što su Mezeji s 268 dekurija pripadali salonitanskom (Plin. *HN* 3.142), a Dezidijati s 103 dekurije naronitanskom konventu (Plin. *HN* 3.143). Mislim da je upravo to bio razlog što se na natpisu koristi konstrukcija u genitivu jednine (*civitatis*), jer kad je prefektura bila istovremeno obnašana nad više zajednica redovito se koristi genitiv množine (*civitatum*; usp. primjerice, CIL 9, 5363; CIL 5, 1838, 1839; te D. Kušan Špalj 2015, str. 50-54, 152, kat. br. 64, s korekcijom kod N. Cesarik – M. Glavičić 2018, str. 129, bilj. 3.). A da je nadležnost prefekata peregrinskih zajednica na području Dalmacije u određenom smislu bila uvjetovana i područjem rasprostiranja juridičkih konvenata, može se iščitati i s natpisa koji spominju prefekture nad Japodijom i Liburnijom (CIL 5, 3346), odnosno nad peregrinskim zajednicama Japoda i Liburna (N. Cesarik – M. Glavičić 2018, str. 130-132; K. A. Giunio – N. Cesarik – D. Štrmelj 2018, str. 197-201, br. 1), koji su prema Pliniju, zajedno potpadali pod jurisdikciju skardonitanskoga konventa (Plin. *HN* 3.139). Stoga sam u Marcelovom slučaju predložio čitanje: *7(centurionis) leg(ionis) XI Cl[aud]ia[e] / [Pia] Fidelis pr[ae]f[ect]i civitatis Maeze[io]r[um] / [praef]ecti civitatis Daesit[iatium] praef[ect]i c[on]hor[is] III Alp[in]or[um] / [praef]ecti c[on]hor[is] II Varc[ian]orum*.

30 Riječ je o navodu iz teksta *De Generibus Controversiarum* kojega je Mommsen pripisao Sikulu Flaku (CIL 9, str. 239), jednom od autora iz *Corpus Agrimensorum Romanorum*. No u vrijeme kada je Mommsen izdao CIL 9 (godine 1883.), još uvijek nije izašla Thulinova edicija *Corpus Agrimensorum Romanorum* po kojoj je taj tekst pripisan Higinu (E. Thulin 1913, str. 62), na što se referirao i L. Keppie 2000, str. 283. Najnovije izdanje *Corpus Agrimensorum Romanorum* preveo je i uredio B. Campbell, davši do znanja da valja razlikovati dvojicu Higina, koje on naziva *Hyginus 1* i *Hyginus 2*, odnosno Higin I. i Higin II. (B. Campbell 2000, str. xxxv-xxxvii). Za navod o Vespazijanovu naseljavanju veterana na području Samnija: B. Campbell 2000, str. 96-97.

31 CIL 9, str. 239.

32 L. Keppie 1983, str. 161-163.

33 L. Keppie 1983, str. 163; L. Keppie 2000, str. 283.

34 P. Holder 1980, str. 83; D. B. Saddington 1982, str. 69; Ž. Miletić 2017, str. 37-39; S. Bekavac – Ž. Miletić 2018, str. 138, 143.

35 Važno je napomenuti kako navod Marcelove municipalne karijere ne smije utjecati na rekonstrukciju njegove vojne karijere. Najbolje analogije za to nalaze se na natpisima CIL 11, 5028, 5959, 6057, gdje su nakon silaznog slijeda vojne karijere municipalne dužnosti navedene na isti način kao i kod Marcela.

36 B. Dobson 1972, str. 196 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 189].

37 Patronaska se čast uobičajeno iskazivala primipilarima, no dodjeljivala se i običnim centurionima ako su bili viteškoga ranga: B. Dobson 1970, str. 105 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 207].

Umjesto zaključka

Na kraju još moram spomenuti pitanje zašto su uopće hereditarni vitezovi napuštali sustave viteških milicija te se pridruživali legijama. O tome je već raspravljao Dobson,³⁸ no mislim da se razlog tomu ponajprije krije u četiri ključne činjenice.

Prva je svakako vezana za dostupna slobodna mjesta na položajima viših milicija.³⁹ Mnogi od mladih vitezova nisu imali priliku »zgrabiti« položaj druge ili treće milicije pa su odlučili »igrati na sigurno« te su krenuli ka karijeri legijskog centurionata.

Druga se činjenica automatski veže na prvu, jer karijera u sustavu viteških milicija bila je vremenski ograničena te ona nije bila predviđena kao cjeloživotna prilika.⁴⁰ Centurionat je s druge strane bio upravo suprotan: to je bio stalan položaj koji je osiguravao dugotrajnu karijeru;⁴¹ odnosno, kako bismo mi to danas rekli, bio je to posao s neodređenim vremenskim rokom. To je zasigurno bio i jedan od razloga zašto su poneki vitezovi krenuli tim putem, jer »igrajući na sigurno« mogli su si osigurati cjeloživotnu karijeru.

Treća je činjenica vjerojatno bila vezana i za dodatne opcije koje je nudila karijera legijskoga centuriona, jer kroz njega se moglo doći do primipilata i prosperiteta koji je on donosio.⁴² Tim su se putem mogle utrti karijere koje su čak mogle i nadići karijere vitezova koji su prošli cjeloviti put viteških milicija.⁴³

I na kraju, četvrta je činjenica bila praktične naravi te je vjerojatno bila vezana i za određeni prestiž; jer, iako su

vitezovi u sustavu milicija bili zapovjednici čitavih postrojbi (kohorte i ale), oni su, u usporedbi s legijama, ipak zapovijedali inferiornim vojnim jedinicama, uglavnom sastavljenim od peregrinskog ljudstva. Legijski je centurion s druge strane zapovijedao udarnom operativnom jedinicom rimske vojske – centurijom rimskih građana. Uz to, centurioni su bili u samoj žiži akcije te su sa svojim jedinicama imali prilike steći pravo vojno iskustvo, dobiveno na prvoj crti fronta, a ne u komforu svojih šatora. Vjerujem da neću mnogo pogriješiti ako pretpostavim da su kroz povijest, posebice modernu, mnogi školovani, ali životno neiskusni časnici, na vlastitoj koži osjetili neugodnosti u interakciji s nižim časnicama s ratnim iskustvom. Bez obzira što su potonji formalno možda imali niži čin, u stvarnosti su imali iskustvo koje im je davalo veći životni autoritet u usporedbi s golobradim mladićima koji su svoj položaj dugovali podrijetlu, a ne stvarnim ljudskim vrlinama. U tom pogledu možemo samo zamisliti legijskoga centuriona s ratnim iskustvom stečenim na prvoj liniji fronta koji se susreće s mladim i neiskusnim plemićem. Iza prvoga stoji stotinu legionara: rimskih građana koji predstavljaju udarnu vojnu operativnu jedinicu rimskog imperija. Iza drugoga stoji pet stotina peregrina – sporednih vojnika naoružanih inferiornijom vojnom opremom. U svemu tomu postavlja se pitanje tko bi se u takvom susretu zapravo osjećao superiornijim. Zbog toga je vjerojatno bilo i onih mladih vitezova koji su težili za dokazivanjem i stjecanjem takva autoriteta. To su mogli učiniti transferirajući se u legijski centurionat.

38 B. Dobson 1972, str. 204 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 197].

39 Usp. B. Dobson 1972, str. 195 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 188].

40 B. Dobson 1972, str. 195 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 188].

41 Usp. B. Dobson 1970, str. 101-102 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 203-204].

42 B. Dobson 1970, str. 102-105 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 204-207].

43 O daljnjim karijernim mogućnostima koje je donosio primipilat: B. Dobson 1974, str. 411-427 [= D. J. Breeze – B. Dobson 1993, str. 162-178]; B. Dobson 1978, str. 68-127.

Kratice

AE	= L'Année épigraphique, Paris
ANRW	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Berlin – New York
CIL	= Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin
HEp	= Hispania Epigraphica, Madrid
ILS	= Inscriptiones Latinae Selectae, H. Dessau (ur.), Berlin, 1892-1916.
Lupa	= Ubi Erat Lupa (www.ubi-erat-lupa.org)
PME	= H. Devijver, <i>Prosopographia Militiarum Equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum</i> , Leuven, 1976-2001.
RE	= <i>Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft</i> , Stuttgart

Literatura

- D. J. Breeze – B. Dobson 1993 David J. Breeze – Brian Dobson, *Roman Officers and Frontiers*, *Mavors Roman Army Researches X*, Stuttgart 1993.
- D. J. Breeze – B. Dobson – V. Maxfield 2012 David J. Breeze – Brian Dobson – Valerie Maxfield, *Maenius Agrippa, a chronological conundrum*, *Acta Classica* 55, Pretoria 2012, 17-30.
- S. Bekavac – Ž. Miletić 2018 Silvia Bekavac – Željko Miletić, *Eques Marcellus' career in the Roman province of Dalmatia*, u: M. Milićević Bradač – D. Demicheli (ur.), *The century of the brave. Roman conquest and indigenous resistance in Illyricum during the time of Augustus and his heirs / Stoljeće hrabrih. Rimsko osvajanje i otpor starosjedilaca u Iliriku za vrijeme Augusta i njegovih nasljednika*, Zagreb 2018, 137-145.
- B. Campbell 2000 Brian Campbell, *The Writings of the Roman Land Surveyors*, London 2000.
- N. Cesarik – M. Glavičić 2018 Nikola Cesarik – Miroslav Glavičić, *Centurioni XI. legije u rimskoj provinciji Dalmaciji*, u: M. Milićević Bradač – D. Demicheli (ur.), *The century of the brave. Roman conquest and indigenous resistance in Illyricum during the time of Augustus and his heirs / Stoljeće hrabrih. Rimsko osvajanje i otpor starosjedilaca u Iliriku za vrijeme Augusta i njegovih nasljednika*, Zagreb 2018, 125-135.
- D. Demicheli 2016 Dino Demicheli, *Salonitani extra fines Dalmatiae (V). Salonitanci u vojnoj službi (dio drugi)*, *Tusculum* 9, Solin 2016, 33-59.
- S. Demougin 1988 Ségolène Demougin, *L'ordre équestre sous les Julio-claudiens*, Roma 1988.
- H. Devijver 1995 Hubert Devijver, *Les milices équestres et la hiérarchie militaire*, u: Y. Le Bohec (ur.), *La hiérarchie (Rangordnung) de l'armée romaine sous le Haut-Empire*, Paris 1995, 175-191.

- H. Devijver 1989 Hubert Devijver, *The Equestrian Officers of the Roman Imperial Army*, *Mavors Roman Army Researches* 6, Amsterdam 1989.
- H. Devijver 1992 Hubert Devijver, *The Equestrian Officers of the Roman Imperial Army, Volume Two*, *Mavors Roman Army Researches* 9, Stuttgart 1992.
- B. Dobson 1970 Brian Dobson, *The Centurionate and Social Mobility during the Principate*, u: C. Nicolet (ur.), *Recherches sur les structures sociales dans l'Antiquité classique*, Paris 1970, 99-116.
- B. Dobson 1972 Brian Dobson, *Legionary Centurion or Equestrian Officer? A Comparison of Pay and Prospects*, *Ancient Society* 3, Leuven 1972, 193-207.
- B. Dobson 1974 Brian Dobson, *The Significance of the Centurion and Primpilaris in the Roman Army and Administration*, *ANRW* 2/1, Berlin 1974, 392-434.
- B. Dobson 1978 Brian Dobson, *Die Primipilares. Entwicklung und Bedeutung, Laufbahnen und Persönlichkeit eines römischen Offiziers ranges*, Beihefte der Bonner Jahrbücher 37, Köln – Bonn 1978.
- B. Dobson 2000 Brian Dobson, *The primipilares in Army and Society*, u: G. Alföldy – B. Dobson – W. Eck (ur.), *Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit. Gedenkschrift für Eric Birley*, Stuttgart 2000, 139-152.
- B. Dobson – D. J. Breeze 1969 Brian Dobson – David J. Breeze, *The Rome Cohorts and the Legionary Centurionate*, *Epigraphische Studien* 8, Düsseldorf 1969, 100-124.
- A. von Domaszewski 1908 Alfred von Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, Bonn 1908.
- A. von Domaszewski 1967 Alfred von Domaszewski, *Die Rangordnung de römischen Heeres*, (2. durchgesehene Auflage. Einführung, Berichtungen und Nachträge von Brian Dobson), Beihefteder Bonner Jahrbücher 14, Köln – Graz 1967.
- S. S. Frere 2000 Shepard S. Frere, *M. Maenius Agrippa, the 'Expeditio Britannica' and Maryport*, *Britannia* 31, London 2000, 23-28.
- K. A. Giunio – N. Cesarik – D. Štrmelj 2018 Kornelija A. Giunio – Nikola Cesarik – David Štrmelj, *Šest baza počasnih statua iz Jadera*, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 35, Zagreb 2018, 193-218.
- P. Holder 1980 Paul Holder, *Studies in the Auxilia of the Roman Army from Augustus to Trajan*, *BAR International Series* 70, Oxford 1980.
- L. Keppie 1983 Lawrence Keppie, *Colonisation and Veteran Settlement in Italy 47-14 B.C.*, London 1983.
- L. Keppie 2000 Lawrence Keppie, *Legions and Veterans. Roman Army Papers 1971-2000*, *Mavors Roman Army Researches* 13, Stuttgart 2000.

- D. Kušan Špalj 2015 Dora Kušan Špalj, *Povijest rimskog naselja AQUAE IASAE / History of the Roman Settlement AQUAE IASAE*, u: N. Pirnat-Spahić (ur.), *Aquae lasae. Nova otkrića iz rimskog razdoblja na području Varaždinskih Toplica / Aquae lasae. Recent Discoveries of Roman Remains in the Region of Varaždinske Toplice*, Zagreb 2015, 50-55.
- I. Matijević 2011 Ivan Matijević, *Natpisi Prve kohorte Belgâ iz Salone*, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 104, Split 2011, 181-207.
- V. A. Maxfield 1981 Valerie A. Maxfield, *The Military Decorations of the Roman Army*, Berkeley – Los Angeles 1981.
- Ž. Miletić 2017 Željko Miletić, *Rimski auksilijarni logor na Humcu kod Ljubuškog*, u: T. Fabijanić – M. Glavičić – M. Rašić (ur.), *Kulturno povijesna baština općine Ljubuški*, Ljubuški 2017, 25-47.
- E. Ritterling 1924-1925 Emil Ritterling, *Legio*, RE 12/1-2, Stuttgart 1924-1925, 1186-1829.
- D. B. Saddington 1982 Dennis B. Saddington, *The Development of the Roman Auxiliary Forces from Caesar to Vespasian (49 B.C. – A.D. 79)*, Harare 1982.
- J. R. Summerly 1992 James R. Summerly, *Studies in the legionary centurionate*, Unpublished PhD thesis, Durham 1992.
- C. Thulin 1913 Carl Thulin, *Corpus Agrimensorum Romanorum*, Leipzig 1913.
- D. Tončinić 2011 Domagoj Tončinić, *Spomenici VII. legije na području rimske provincije Dalmacije / Monuments of Legio VII in the Roman Province of Dalmatia*, Split 2011.

Summary

Nikola Cesarik

Equestrian officers and legionary centurions (with the inscription CIL 3, 8736 from Salona)

Key words: Roman army, equestrian militiae, legionary centurions, Bovianum Undecumanorum

The Claudian introduction of equestrian *militiae* separated careers of equestrian officers from those of legionary centurions and primipilares, thus reorganising the previous system in which legionary centurions and primipilares were appointed as commanders of auxiliary units. However, rare inscriptions show that – from the time of Claudius onwards – still appear those who, besides legionary centurionate, also held equestrian *militiae*. Since one of such inscriptions originates from Salona (CIL 3, 8739), it is argued whether the equestrian *militia* was held after the legionary centurionate; or, perhaps, it was the other way around.

Translated by Nikola Cesarik

